

РОЗДІЛ 5. ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

НАПРЯМКИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДОСЯГНЕННЯ СТАЛОЇ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ DIRECTIONS OF IMPLEMENTATION OF ACHIEVING SUSTAINABLE TOURIST ACTIVITIES

У статті розглянуто основні засади та напрями реалізації досягнення сталої туристичної діяльності. Позначені принципи та основні механізми реалізації туристичної політики із застосуванням світового досвіду, нормативно-правові, економічні та соціальні важелі державного та міжнародного управління. Зазначається, що розвиток сталого туризму тісно пов'язаний з якістю туристичних послуг. Багато в чому якість послуг важливіша, ніж їх кількість, тому що занадто великі обсяги туризму можуть легко перевершити межі навантаження, яке може нести відповідний регіон, тим самим ставлячи під загрозу туристичну діяльність в цілому. Показано, що досягнення оптимального поєднання економічних та соціальних інтересів в туристичній діяльності, не можливо без урахування впливу на стан довкілля, природні ресурси і екологічну безпеку. Оскільки сама концепція сталого розвитку поки що перебуває у стадії розвитку, а в економіці туризму існує ще безліч невирішених проблем, механізми сталого розвитку сфери туризму також не вивчені остаточно. Проте в останні роки були запропоновані деякі ідеї, які в основному можна розглядати як передумови для сталого туризму або як інструменти, що допомагають досягти сталості у туристичній діяльності. Показано, що на даний час головною проблемою в концепції сталого розвитку туризму постає нестача інструментів реалізації принципів сталого розвитку на практиці. Існуючі інструменти ще не дозволяють розвивати стійкий туризм повсюдно і вимагають подальших наукових досліджень і розробок. Також важливою є складність визначення фактичних результатів і заходів, що проводяться у сфері сталої туристичної діяльності. Відсутні ефективні, загальноприйняті показники сталого розвитку туризму, немає чіткої системи індикаторів сталості розвитку. Запропоновано подальший розвиток наукових досліджень по даній проблематиці.

Ключові слова: туризм, туристична галузь, сталий розвиток, стала туристична діяльність, туристичні послуги, принципи сталого розвитку, екологічний чинник, навколишнє середовище, індикатори сталого розвитку.

The article examines the main principles and directions for achieving sustainable tourism. The principles and main mechanisms of tourism policy implementation using world experience, regulatory, economic and social levers of state and international management are indicated. It is noted that the development of sustainable tourism is closely related to the quality of tourist services. In many ways, the quality of services is more important than their quantity, because too large volumes of tourism can easily exceed the limits of the load that a given region can carry, thereby jeopardizing tourism as a whole. The global tourism industry faces an increasing level of competition both between regions of the world and between countries within their regions. A characteristic problem is the disproportion of regional development, both from the point of view of sustainable development of recreation and tourism, and from the point of view of the general level of socio-economic development. Sustainability challenges can be met through the quality that the area can offer tourists and local residents. It is shown that achieving an optimal combination of economic and social interests in tourism is not possible without taking into account the impact on the environment, natural resources and environmental safety. Since the very concept of sustainable development is still in the development stage, and there are still many unsolved problems in the tourism economy, the mechanisms of sustainable development of the tourism sector have also not been fully studied. However, in recent years, some ideas have been proposed, which can mainly be considered as prerequisites for sustainable tourism or as tools to help achieve sustainability in tourism activities. It is shown that currently the main problem in the concept of sustainable development of tourism is the lack of tools for implementing the principles of sustainable development in practice. The existing tools do not yet allow the development of sustainable tourism everywhere and require further scientific research and development. Also important is the difficulty of determining the actual results and activities carried out in the field of sustainable tourism. There are no effective, generally accepted indicators of the sustainable development of tourism, there is no clear system of indicators of sustainable development. Further development of scientific research on this issue is proposed.

Key words: tourism, tourist industry, sustainable development, sustainable tourism activity, tourist services, principles of sustainable development, ecological factor, environment, indicators of sustainable development.

УДК 338.48

DOI: <https://doi.org/10.32782/infract69-27>

Бунякова Ю.Я.

к.геогр.н.,
доцент кафедри економіки
природокористування,
Одеський державний екологічний
університет

Арестов С.В.

к.е.н.,
доцент кафедри економіки
природокористування,
Одеський державний екологічний
університет

Bunyakova Yulia

Odessa State Environmental University

Arestov Serhii

Odessa State Environmental University

Постановка проблеми. Туристична діяльність, як і будь-яка галузь економіки, та складова гармонійного розвитку суспільства, передбачає усвідомлення необхідності дотримання принципів сталого розвитку. Перед усім, розглядаючи аспект

оцінки стану сталості туристичної діяльності, на наш погляд, на перший план виходить екологічний чинник. Досягнення оптимального поєднання економічних та соціальних інтересів, що досягаються в туристичній діяльності, не можливо

без урахування впливу на навколишнє природне середовище, раціонального використання природних ресурсів і забезпечення екологічної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Формування сприятливих умов для активізації розвитку сфери туризму та курортів згідно з міжнародними стандартами якості та європейськими цінностями, перетворення її на високорентабельну, інтегровану у світовий ринок конкурентоспроможну сферу, що забезпечує прискорення соціально-економічного розвитку регіонів і держави в цілому, сприяє підвищенню якості життя населення, гармонійному розвитку і консолідації суспільства й популяризації України у світі постає метою Стратегії розвитку туризму та курортів [1]. Мета визначає основні стратегічні цілі і завдання, яких необхідно досягти для отримання результатів, досягнення яких обумовлено застосуванням певних механізмів та інструментів їх реалізації на різних ієрархічних рівнях та забезпечення ефективної взаємодії економічного, фінансового, правового та організаційного важелів державного регулювання розвитку туристичної діяльності.

На перший план виходять екологічні загрози, що викликані глобальними кліматичними змінами та погіршенням стану навколишнього середовища, які наразі посідають чи не найперші позиції серед ризиків світового розвитку, разом із пандемією, викликану COVID-19, та війною в Україні. Свідченням цього виступають документи Організації Об'єднаних Націй та її спеціалізованих органів та організацій, рішення G20 та G7, матеріали Всесвітнього економічного форуму тощо. Зростаючі загрози поставили у пріоритет політичних програм країн світу питання необхідності поетапного відновлення природних екосистем до безпечного рівня, дотримання принципів економічної ефективності, соціальної справедливості та сталості розвитку.

Цьому присвячені роботи таких відомих вчених як Лебедев І. В., Маркевич К., Галиш Н., Сіденко В., Брич В., Збарський В.К., Грибова Д.В. та ін.

Постановка завдання. Метою роботи є дослідження напрямків реалізації досягнення сталої туристичної діяльності і аналіз існуючих показників сталого розвитку туризму.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Трансформація економіки у напрямі екології заклала основи для концепції сталого розвитку, що стала важливою віхою в інтегруванні екологічних проблем у плани соціально-економічного розвитку та у підвищення обізнаності про негативні наслідки, які спричинюються виробництвом ряду галузей на довкілля та суспільство [2]. Термін «сталий розвиток» отримав визнання на Конференції Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища і розвитку у 1992 році у Ріо-де-Жанейро. В основу концепції покладено

такі ключові принципи, як справедливість між поколіннями – необхідність збереження природних ресурсів для майбутніх поколінь; стале користування – використання природних ресурсів з метою довгострокової доступності та врахування впливу на навколишнє середовище; внутрішньополітичної справедливості – держави повинні використовувати природні ресурси, враховуючи потреби інших держав; інтеграції – плани розвитку та проекти повинні включати екологічні міркування. Відтоді концепція сталого розвитку використовується в основних міжнародних угодах [3].

Туризм – це одна з найважливіших сфер діяльності сучасної світової економіки, націлена на задоволення потреб людей у туристично-рекреаційних послугах, що сприяють підвищенню якості життя населення. Світова туристична індустрія стикається як з зростаючим рівнем конкуренції між регіонами світу, так і між країнами всередині своїх регіонів. Характерна проблема диспропорції розвитку регіонів як з позиції сталого розвитку рекреації та туризму, так і з позиції загального рівня соціально-економічного розвитку. Необхідні результати можуть бути досягнуті за рахунок удосконалення та диверсифікації існуючого туристичного продукту, розвитку нових перспективних видів туризму, кількісного та якісного розвитку туристично-рекреаційних кластерів. Туристично-рекреаційний кластер є локомотивом соціально-економічного розвитку: одним з найпотужніших генераторів збільшення кількості робочих місць, каталізатором розвитку малого та середнього бізнесу та понад 30 галузей економіки.

25 вересня 2015 року 193 країнами світу було прийнято «Порядок денний в галузі сталого розвитку до 2030 року». Його реалізація включає 17 глобальних цілей, які мають комплексний характер та забезпечують збалансованість трьох компонентів сталого розвитку: економічного, соціального та екологічного.

В науковій літературі найчастіше розглядають проблеми економічного зростання індустрії туризму, а питання його сталого розвитку як інтеграції економічної, соціальної та екологічних складових висвітлено, на нашу думку, недостатньо. З екологічної точки зору сталий туризм полягає у посиленні докладених зусиль щодо охорони довкілля, раціонального природокористування, а також впровадженні практичного досвіду в цій сфері. Соціальна складова сконцентрована на ознайомленні з місцевим населенням, що сприятиме розумінню місцевих звичаїв, традицій, цінностей певного регіону або країни [4].

Примітно, що туризм в кризових ситуаціях є досить уразливим видом економічної діяльності, швидко реагуючий на зміни, що відбуваються, в той час як період відновлення буває відносно нетривалим. При цьому попит на туристичні

продукти і послуги скорочується, але повністю не згасає [5].

Зниження світових туристичних потоків, в той же час, посилює конкуренцію в сфері туризму. Специфіка управління даним видом економічної діяльності полягає в тому, що для її розвитку зусиль приватного сектора недостатньо. Туризм передбачає формування відповідної інфраструктури, що вимагає величезних фінансових витрат, що неможливо без участі держави [6].

Враховуючи всі проблеми, що виникають внаслідок бурхливого розвитку туристичної індустрії, з якими доводиться стикатися туристам, місцевим жителям, керуючим органам різного рівня, очевидно, що виникла потреба комплексного вирішення ситуації на основі концепції сталого розвитку. Використовуючи ці принципи, туризм може не лише подолати складності, а й вивести інші галузі, функціонуючі у цьому регіоні, на шлях сталого розвитку.

Розвиток сталого туризму тісно пов'язаний з якістю туристичних послуг. Багато в чому якість послуг важливіша, ніж їх кількість, тому що занадто великі обсяги туризму можуть легко перевершити межі навантаження, яке може нести відповідний регіон, тим самим ставлячи під загрозу туристичну діяльність в цілому. Завдання, пов'язані зі сталістю, можна вирішувати завдяки якості, яку може запропонувати туристам та місцевим жителям відповідний район, дестинація: тиша та спокій, розвинена транспортна мережа, чиста вода та повітря, незаймана природа – все це є маркерами якості для туристичних центрів та зон, які при цьому є показниками сталого розвитку.

Оскільки сама концепція сталого розвитку поки що перебуває у стадії розвитку, а в економіці туризму існує ще безліч невирішених проблем, механізми сталого розвитку сфери туризму також не вивчені остаточно. Проте в останні роки були запропоновані деякі ідеї, які в основному можна розглядати як передумови для сталого туризму або як інструменти, що допомагають досягти сталості у туристичній діяльності.

У 2012 р. Глобальною радою зі сталого туризму (GSTC) було затверджено критерії сталого туризму для застосування дестинаціями всіх типів та масштабів на основі існуючих підходів, включаючи індикатори рівня дестинації Всесвітньої туристичної організації, критерії GSTC для готелів та туроператорів тощо [7].

У сучасній теорії виділяють такі інструменти сталого розвитку туризму: пропускний потенціал, індикатори та моніторинг сталого розвитку туризму, демаркетинг, туристські збори, управління відвідувачами, навчання та підготовка туристів та місцевих жителів, державно-приватне партнерство, обмін інформацією та досвідом, екосертифікація, кодекси поведінки та ін. [7].

Оцінка практичних результатів у сфері сталого розвитку туризму також ускладнює складність процесу оцінки масштабу деяких проблем. Важко оцінити масштаб проблем, що є наслідком розвитку туризму, наприклад, негативний вплив туризму на навколишнє середовище або соціальну сферу. Тобто суб'єктивна оцінка грає основну роль у процесі визначення основних проблем, їх масштабів та результатів діяльності, що проводиться. Скажімо, поняття соціального пропускного потенціалу, по суті, є дуже суб'єктивним, і не буде єдиної думки у двох експертів із цього питання. Незважаючи на те, що поняття пропускного потенціалу, безсумнівно, є дуже корисним у рамках концепції сталого розвитку туризму, залишається проблематичним питання використання цього поняття за допомогою реалізації принципів сталого розвитку у туризмі. Подальші дослідження в цій галузі повинні включати вирішення питання щодо використання пропускної спроможності як показника з метою сталого розвитку туризму та контролю над його виконанням.

Сталий розвиток туристичної діяльності забезпечується сучасними технологіями ефективної організації туристично-рекреаційного простору. Світовий досвід показує, що до передових можна віднести технології створення особливих економічних зон туристично-рекреаційного типу; туристично-рекреаційних кластерів регіонального, міжрегіонального (загальнодержавного) та транскордонного (міжнародного) рівнів; інноваційні технології просування регіонів та країн на внутрішньому та міжнародному туристичному ринках; технології наукового та кадрового супроводу туристичної індустрії.

Починаючи з кінця ХХ століття представниками різних країн були спроби розробити індикатори, здатні визначати норми регулювання та управління туристичною індустрією з позиції сталого розвитку території. Під індикатором сталого розвитку розуміється зазвичай інтегральний показник, що дозволяє судити про стан або зміну економічної, соціальної, культурної, природної чи екологічної змінних. Як інструмент для підтримки рішень та планування, індикатори також можуть виконувати важливу комунікативну функцію. Враховуючи цільову спрямованість, індикатори сталого розвитку туризму можна розділити за трьома категоріями: 1) індикатори-рушійна сила, що характеризує людську діяльність, процеси та явища, що впливають на сталий розвиток туризму; 2) індикатори стану, що характеризують поточний стан різних аспектів сталого розвитку туристичної діяльності; 3) індикатори реагування (активності), дозволяють здійснювати політичний, нормативно-правовий, економічний чи інший спосіб впливу зміни поточного стану розвитку туристичної сфери.

Використання індикаторів сталого розвитку туризму на територіях, на думку Всесвітньої туристичної організації, передбачає:

- прийняття оптимального рішення про шлях розвитку туристичної галузі, що знижує ризики та витрати на її розвиток;
- можливість запобігання проблемам організаційно-управлінських, економічних, технологічних та територіальних проблем розвитку туризму;
- визначення напрямів впливу та ефекту від розвитку туристичної індустрії;
- розробку бізнес-планів та програм розвитку туризму;
- зниження ризиків при початковому плануванні;
- підвищення відповідальності за розвиток туристичної індустрії, оскільки йдеться про суспільний процес, до якого залучено місцеве населення;
- постійне удосконалення механізмів розвитку туристичної індустрії за рахунок запровадження регулярного моніторингу стану території.

Враховуючи вже набутий міжнародний досвід з реалізації впровадження основних засад сталого розвитку в туризмі, можна засвідчити, що основними передумовами сталості туризму мають виступати надійність і безпека, якість сервісу, який надається та здатність передбачати можливі зміни як зовнішніх та внутрішніх факторів, відповідно реагувати на них та адаптуватися.

Висновки з проведеного дослідження.

Проведене дослідження напрямів реалізації досягнення сталої туристичної діяльності свідчить про те, що зростаюче значення сталого розвитку у туризмі надає нові можливості. Впродовж останнього десятиліття тема сталої рівноваги з її багатогранністю залишається однією з основних.

Стійке зростання туристичної галузі у світі, що забезпечило соціально-економічний розвиток та позитивну динаміку у сфері зайнятості, у той же час, створило серйозні проблеми з точки зору екологічної стійкості подорожей, споживання природних ресурсів та впливу на зміну клімату. Вирішення всіх цих проблем має лежати в основі відповідального відновлення сектору туризму, тому що сталий розвиток туризму залежить від здатності галузі збалансувати потреби планети, кожної окремої людини та добробут суспільства в цілому.

Показано, що індикатори сталого розвитку слід розглядати як основу та інструмент прийняття рішень про пріоритетні напрямки розвитку туризму на території. Розробка пропозицій відповідно до принципів сталого розвитку і надалі потребує ретельного аналізу та вивчення продукту. Основна ідея полягає в тому, що стійке споживання не означає догму відмови та не вимагає від споживачів готовності піти на компроміс щодо якості та досвіду. Навпаки, екологічність – це якісна характеристика та конкурентна перевага, оскільки вона безпосередньо покращує якість життя.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 року № 168-р. URL: <https://www.zakon.rada.gov.ua>.
2. Лебедев І. В. Сталий розвиток туризму: досвід Європейського Союзу і завдання для України. *Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць*. Одеса, 2018. № 3 (67). С. 162–173.
3. Маркевич К., Сіденко В. «Зелені» інвестиції у сталому розвитку: світовий досвід та український контекст. Центр Разумкова. Видавництво «Заповіт», Київ, 2019. 315 с.
4. Брич В., Галиш Н. Сталий розвиток туристичної індустрії: екологічний та статистичний вимір. *Економічний аналіз*. 2020. Том 30. № 4. С. 23–30.
5. Збарський В.К., Грибова Д.В. Сучасні напрями розвитку індустрії туризму в Україні. *Економіка та держава*. 2020. № 5. С. 28–31.
6. Заячківська Г. Моніторинг євроінтеграції України у сфері туризму. *Журнал європейської економіки*. 2017. Том 16. Номер 2 (61). С. 241–255.
7. Критерії Глобальної ради зі сталого розвитку туризму. URL: <https://www.gstcouncil.org/gstc-criteria/gstc-destination-criteria>.

REFERENCES:

1. Stratehiya rozvytku turyzmu ta kurortiv na period do 2026 roku [Strategy for the development of tourism and resorts for the period up to 2026] Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of March 16, 2017 № 168-r. Available at: <https://www.zakon.rada.gov.ua>.
2. Lebediev I.V. (2018) Stalyi rozvytok turyzmu: dosvid Yevropeiskoho Soiuzu i zavdannia dlia Ukrainy [Sustainable development of tourism: the experience of the European Union and tasks for Ukraine]. *Bulletin of social and economic research: coll. of science works*, no. 3 (67), pp. 162–173. (in Ukrainian)
3. Markevych K., Sidenko V. (2019) «Zeleni» investytsii u stalomu rozvytku: svitovy dosvid ta ukrain-skyi kontekst ["Green" investments in sustainable development: world experience and the Ukrainian context]. Razumkov Center. "Zapovit" Publishing House, Kyiv. 315 p. (in Ukrainian)
4. Brych V., Halysh N. (2020) Stalyi rozvytok turystrychnoi industrii: ekolohichnyi ta statystychnyi vymir [Sustainable development of the tourist industry: ecological and statistical dimension]. *Economic analysis*, vol. 30, no. 4, pp. 23–30. (in Ukrainian)
5. Zbarskyi V.K., Hrybova D.V. (2020) Suchasni napriamy napriamy rozvytku industrii turyzmu v Ukraini [Modern directions of development of the tourism industry in Ukraine]. *Economy and the state*, no. 5, pp. 28–31. (in Ukrainian).
6. Zaiachkovska H. (2017) Monitorynh yevrointehratsii Ukrainy u sferi turyzmu. [Monitoring of the European integration of Ukraine in the field of tourism]. *Journal of European Economics*, vol. 16, no. 2 (61), pp. 241–255. (in Ukrainian).
7. Kryterii Hlobalnoi rady zi staloho rozvytku turyzmu [Criteria of the Global Council for Sustainable Tourism Development]. Available at: <https://www.gstcouncil.org/gstc-criteria/gstc-destination-criteria>.